

۱. مادلونگ در مقاله «عصمت» به دودسته از منابع استناد کرده است: منابع اسلامی و منابع غربی؛ به خوبی می‌توان ماهیت کلامی منابع مورد استفاده او را دید، یعنی او برای معرفی و توضیح آموزه «عصمت» که یک آموزه کلامی است دقیقاً به منابع کلامی مراجعه کرده و خوانندگان را نیز به آن‌ها ارجاع داده است. با دقت بیشتر معلوم می‌شود منابع مورد استفاده او کاملاً درجه یک هستند؛ به عنوان نمونه، از منابع کلامی شیعیان امامی به آثار شیخ مفید، سید مرتضی و علامه حلی ارجاع داده که از معتبرترین منابع کلام امامیه هستند، به خصوص از میان آثار شیخ مفید به کتاب اوائل المقالات و تصحیح الاعتقاد و نیز از آثار سید مرتضی دقیقاً به همان کتابی ارجاع داده که بیشترین تناسب را با بحث عصمت دارد. وی برای معتزله به الانتصار خیاط و المغنی قاضی عبدالجبار، برای اشاعره به المواقف قاضی عضدالدین ایچی، اربیعین فخر رازی و الازشاد جوینی، و برای ماتریدیه هم به اصول الدین بزدوی ارجاع داده است.

۳. استفاده از منابع پرشمار

اسلام پژوهان معروف و اساساً مستشرقان در نگارش آثار خود دست کم دو گونه هستند: گروهی که با استفاده فراوان از منابع پژوهشی دست به تألیف می‌زنند و اصطلاحاً در بعد تتبعی پژوهش توانمند هستند و باورقی‌ها و پی‌نوشت‌های فراوانی در تحقیقات ایشان وجود دارد. گروهی نیز هستند که با حداقل منابع و ارجاع‌دهی کتاب و مقاله تألیف می‌کنند. در مقایسه با دیگر نویسندگان غربی همچون موجان مومن^{۱۱}، ویلیام موننگمیری وات^{۱۲} و دیوید پینالت^{۱۳}، پروفیسور مادلونگ از منابع بیشتری بهره می‌برد.

۴. شناخت دقیق عالمان و متکلمان برجسته شیعی

مادلونگ از پژوهشگرانی است که بزرگ‌ترین عالمان شیعه امامی را به دنیای غرب معرفی کرده است. فعالیت‌های پژوهشی او و شاگردانش در خصوص آثار و شخصیت‌های طراز اول شیعیان امامی^{۱۴} در کنار مقاله‌های او در معرفی هشام بن حکم، شیخ کلینی، شیخ مفید، گشی، محقق کرکی، کاشف الغطاء و همین‌طور

مقاله‌های او در خصوص آثار بزرگان شیعه مانند سید مرتضی و ابن ابی‌جمهور احسانی نشان از توانمندی او در عرصه شناسایی عالمان و منابع اصیل و معتبر مذهب امامیه دارد.

مراجعه‌ای اجمالی به آثار ویلفرد مادلونگ نشان‌دهنده شناخت او نسبت به شخصیت‌های برجسته شیعی و آثار مهم ایشان در کلام امامی است.

۵. نگاه جامع و نظام‌مند به تشیع

با نگاهی گذرا به آثار ویلفرد مادلونگ می‌توان اذعان کرد آثار او - به صورت نسبی - بخش گسترده‌ای از اعتقادات، تاریخ و زندگی شیعیان را پوشش داده است. به خوبی می‌توان متوجه شد که او با رویکردی کل‌گرایانه و نگاهی جامع به تشیع و شیعیان نگاه می‌کند و کمتر پیش آمده با توجه به یک عنصر جزئی قضاوتی کلی نماید. بنابراین، تصویری که از تشیع ارائه می‌کند به صورت نسبی تصویری است دقیق.

او در بیان اندیشه‌های امامی بیشتر به منظومه اعتقادی و نظام فکری شیعیان توجه دارد تا تک‌گزاره‌های حدیثی و تاریخی؛ مثلاً اگر مادلونگ می‌خواست، می‌توانست مجموعه‌ای از روایات موجود در جوامع حدیثی شیعه را فهرست کرده، از آن‌ها تحریف قرآن را نتیجه بگیرد. اما او به فهم شیعیان از این روایات استناد نموده و هرگز اعتقاد به تحریف قرآن را به شیعیان نسبت نمی‌دهد.

شاید به همین جهت است که ویلفرد مادلونگ در روش بحث خود نیز دقیقاً روش‌های عقلی و نقلی را از یکدیگر جدا کرده؛ یا منابع فقهی و کلامی را با هم در نمی‌آمیزد. به نظری می‌رسد بتوان دست کم یک عامل توجه او به مباحث روشی را نتیجه گستردگی فعالیت‌های او در عرصه‌های گوناگون پژوهشی دانست.

این نکته به صورت ویژه در آموزه‌های اعتقادی باید مورد توجه قرار گیرد، زیرا اعتقادات هستند که باید در یک نظام فکری بگنجد. به عبارت دیگر، متکلم است که باید در هر موضوعی که سخن می‌گوید متناسب با تمام مواضع عقلانی پیشین خود سخن بگوید و اصطلاحاً کل‌گرا باشد. اما در علوم نقلی و تعبدی - مانند فقه - ضرورتاً چنین نیست.

+

۶. استفاده از منابع مستشرقین

یکی از روش‌هایی که امروزه از سوی مستشرقان، در موضوعات اسلامی، به صورت معمول استفاده می‌شود ارجاع دادن به منابعی است که از سوی خود مستشرقان نگاشته شده است که به لحاظ روشی نمی‌توان این رویه را تأیید کرد، زیرا آنان نمی‌توانند فهم خودشان را معیار و ملاک توصیه‌های باورهای اعتقادی شیعیان قرار دهند و به آن ارجاع دهند.

پروفیسور مادلونگ در نگارش مقاله دوصفحی مربوط به امام جواد (ع) به ۱۱ منبع ارجاع داده است که هیچ‌کدام از آثار مستشرقان نیستند.^{۱۵}

او، در کتاب مکتب‌ها و فرقه‌های اسلامی در سده‌های میانه، از ۳۷۱ منبع استفاده کرده که ۲۲۹ منبع آن از منابع اسلامی است. و نیز در کتاب جانشینی حضرت محمد (ص) بیش از ۱۲۰ منبع اسلامی را استفاده و فهرست کرده است.

+

۷. تسلط کامل بر زبان عربی و استفاده از منابع عربی

یکی از ویژگی‌های ویلفرد مادلونگ آن است که او به زبان عربی تسلطی کامل دارد و این تسلط را در آثارش به خوبی نشان داده است. رویه او تقریباً در تمام مقالاتش این است که واژگان، اصطلاحات و اسامی خاص را به صورت برگردان از عربی به انگلیسی^{۱۶} ثبت کند. ثبت این اصطلاحات به خوبی و کاملاً منطبق با تلفظ دقیق عربی آن‌ها صورت پذیرفته است. بنابراین، او از ضبط دقیق اسامی و اصطلاحات آگاه است و توان تشخیص این امر را دارد.

+

۸. توجه به تاریخ

یکی دیگر از ویژگی‌های ویلفرد مادلونگ که از نقاط قوت او به شمار می‌رود توجه او به ثبت تاریخ وقایع، وفات اشخاص و مواردی از این دست است. او در کتاب‌ها و مقاله‌های خود، پس از ذکر نام افراد یا حوادث تاریخی خاص، تاریخ میلادی و قمری را درج می‌کند که توجه به این مسئله هم ارزش کارهای پژوهشی او را افزایش داده و هم پژوهشگران را در شناخت و تحلیل تاریخ یاری می‌رساند.

توجه به تاریخ حوادث می‌تواند صحت برخی از ادعاهای ران‌آیید و یا ابطال نماید. اساساً یک